

OKTATÁS A GYERMEKGARANCIA TÜKRÉBEN

Jelen háttéranyag a Gyermekgarancia Infojegyzet (2021/31) folytatásaként a program öt célkitűzése közül a gyermekek minőségi oktatásának kérdését járja körül.

Háttér

Az Európai Parlament 2015-ben vezette be a Gyermekgarancia fogalmát ([P8_TA\(2015\)0401](#)) a szegénység vagy társadalmi kirekesztés által fenyegetett gyermekek esélyegyenlőségének biztosítása érdekében (ld. [2021/31](#). Infojegyzet). 2021. március 24-én az Európai Bizottság elfogadta a Gyermekgarancia programra vonatkozó Európai Bizottsági javaslat a tanácsi ajánláshoz anyagát, amelyben felszólítja a tagállamokat, hogy készítsenek nemzeti cselekvési terveket a Gyermekgarancia megvalósításának módjáról ([COM\(2021\) 137](#)) a következő öt el látási területen: gyermekegészségügy (Infojegyzet: [2021/47](#)), oktatás, kora gyermekkori nevelés és gondozás ([2021/46](#)), lakhatás ([2021/33](#)) és táplálkozás ([2021/48](#)).

Az Európai Bizottság 2021-es javaslata ([COM\(2021\) 137](#)) szerint az oktatás terén a tagállamok feladata:

- felszámolni az oktatásban való részvétel akadályait;
- megelőzni és csökkenteni az iskolai lemorzsolódást;
- tanulási támogatást nyújtani a nehézségekkel küzdő gyerekeknek;
- felszámolni a szegregációt;
- támogatni az inkluzív oktatást;
- biztosítani a rászorulóknak az oktatási anyagokat és felszereléseket, az online oktatási eszközöket, valamint a sport- és szabadidős tevékenységeken való részvételt.

Az Európai Bizottság megvalósíthatósági tanulmánya ([Frazer et al. 2020:217](#)) tagállamonkénti bontásban is közli, hogy melyek a fő oktatási kihívások. Magyarországon ezek: a megfizethetőség, a korai iskolai szelekció és a romák elleni diszkrimináció. Jelen Infojegyzet e területekről nyújt rövid áttekintést.

MEGFIZETHETŐSÉG

Az Európai Unió Alapjogi Chartája (14. cikk) rögzíti, hogy **mindenkinek joga van az oktatáshoz**, valamint a szakképzésben és továbbképzésben való részvételhez, **mely jog magában foglalja a kötelező oktatásban való ingyenes részvétel lehetőségét**. A családokat azonban így is számos, az iskoláztatáshoz kapcsolódó költség terhel(het)i, melyet jól példáz, hogy a sajtó minden évben foglalkozik az iskolakezdés költségeivel. A témában a KSH is közöl [adatokat](#), a legfrissebbek 2019-re vonatkoznak. Ekkor a 19 év alatti gyermeket nevelő háztartások átlagosan 25 649 Ft-ot költöttek egy tanuló iskolakezdésére.

- Az Infojegyzetben tárgyalt témakörök az oktatási méltányosság egy-egy vetületét jelenítik meg. A tágabb témával a [2016/40 Infojegyzet](#) részletesen, a [2017/7 Infojegyzet](#) érintőlegesen foglalkozik.
- További, frissebb nemzetközi összehasonlító adatokkal szolgál:
 - a 2016-os PIRLS-mérés ([IEA 2017](#); [OH 2017](#));
 - a 2018-as PISA-vizsgálat ([OECD 2019](#); [OH 2019](#));
 - a 2019-es TIMMS-mérés ([IEA 2020](#); [OH 2020](#)).
- A hazai [Országos Kompetenciamérés](#) éves adatokat közöl.
- A téma további aspektusaira világít rá például:
 - Ercse ([2020](#));
 - Fehérvári ([2018](#));
 - Hörich ([2018](#));
 - Széll ([2018](#), [2020](#));
 - Varga ([2015](#)).
- A kormányzati intézkedésekről áttekintés nyújt:
 - A 2014–2020 közötti időszakra vonatkozó [Köznevelés-fejlesztési stratégia](#);
 - [Az Európai Unió számára készített köznevelési stratégia 2021–2030](#);
 - A Eurydice ([2021](#)) vonatkozó tematikus oldala.

Európai Unió szinten nem állnak rendelkezésre összehasonlító adatok a témában. Az [EU-SILC 2016-os adatfelvételi hulláma](#) a **gyermekes háztartások** vonatkozásában vizsgálta azt a kérdést, hogy **szubjektíve mennyire tartják megterhelőnek a formális oktatáshoz kapcsolódó költségeket**. A válaszokat hatfokú skálán lehetett megadni. A következőkben öszszevontan közöljük azon háztartások adatait, amelyek nagyon nehéznek vagy közepesen nehéznek tartották e költségek megfizetését.

A tagállamok között jelentős különbségek rajzolódtak ki. A két szélsőérték Görögország és Finnország; míg előbbiben a gyermekes háztartások 65,2 százaléka nyilatkozott úgy, hogy megterhelők számára az iskoláztatás költségei, utóbbiban ez az arány 1,4% volt. **Az EU-átlag 18,9% volt, míg a magyar érték 43,8%.** A többi visegrádi ország közül az EU-átlagnál kevesebb háztartás találta nehezen megfizethetőnek az iskoláztatási költségeket Lengyelországban (17,9%) és Csehországban (16,8%), míg Szlovákiában ez az arány valamelyest magasabb volt (21,5%) ([Eurostat \[ilc_ats07\]](#)).

A magyar gyermekes háztartások helyzetét különböző ismérvek szerint vizsgálva a következők állapíthatók meg ([Eurostat \[ilc_ats07\]](#)):

- A [relatív jövedelmi szegénységben](#) élő háztartások 58 százaléka tartotta megterhelőnek az iskoláztatási költségeket.
- Az egyszülős, valamint a három vagy több gyermeket nevelő háztartások esetében meghaladja az országos értéket az iskoláztatási költségeket nehezen megfizethetőnek tartók aránya. Előbbiek 70,0, utóbbiak 51,8 százaléka nyilatkozott így.
- Az iskoláztatási költségeket legkisebb arányban a nagyvárosi háztartások találták megterhelőnek (33,8%), míg a kis- és külvárosokban, valamint a vidéki területeken az arány hasonló volt (45,9, illetve 48,0%).

KORAI SZELEKCIÓ

A diákok az oktatás egy pontján képességeik, korábbi teljesítményük vagy más kritériumok

mentén történő szétválasztását, homogén csoportokba rendezését nevezzük iskolai szelekciónak. **Az EU-tagállamok oktatási rendszerében e folyamat legkorábban Ausztriában, Németországban és Magyarországon kezdődik**, 10 éves korban. Míg előbbiekben minden tanulót érint, hazánkban a nyolc osztályos kisgimnáziumokban való továbbtanulás lehetőségét jelenti. A legkésőbb a dán, a finn, a svéd és az észti oktatási rendszerek szelektálnak, a tanulók 16 éves korában ([Eurydice 2020](#)).

A szelekció melletti gyakori érv, hogy a homogén tanulócsoporthoz az igényeiknek leginkább megfelelő oktatásban részesülhetnek, mely mind a lemaradók felzárkóztatását, mind a tehetséggondozást elősegíti ([Fejes 2006](#); [Ozer – Perc 2020](#)). **Az empirikus kutatások eredményei azonban inkább a szelekció kapcsán felmerülő kritikákat, negatív hatásokat támasztják alá.** Azokban az országokban, ahol korai szelekció van, az oktatási esélyegyenlőség csökken. A szociokulturális háttérük miatt kezdetben gyengébben teljesítő diákok eredendő hátránya a korai szelekcióval tovább nő, nehezebben kompenzálhatóvá válik. **Vagyis a tanulók teljesítményét nagyobb mértékben határozza meg a családi háttérük, mint a komprehenzív iskolarendszerekben.** Emellett a képességek eltérő ütemű fejlődése, a fejlődési pálya korai szakaszban történő nehéz megjósolhatósága miatt fennáll annak a veszélye, hogy a tanulók nem a számukra megfelelő oktatási pályára kerülnek ([Ozer – Perc 2020](#)).

Magyar kutatások is azt mutatják, hogy a korai szelekció csökkenti az oktatási esélyegyenlőséget. Az azonos képességű diákok közül a jobb családi háttérűek nagyobb valószínűséggel járnak kisgimnáziumokba. És bár ezen iskolatípusok jobb oktatást biztosítanak – nagyobb a hozzáadott értékük – **egyes társadalmi csoportok hátrányba kerülnek a korai szelekció miatt.** Azokban az általános iskolákban, ahonnan a legjobb eredményekkel rendelkező tanulók elmennek a kisgimnáziumokba, kevésbé fejlődik az ottmaradók matematikai teljesítménye, mint azon hasonló képességű diákoké, akik jól teljesítő társai az általán-

nos iskolában maradnak ([Horn 2013](#)). Ráadásul egy, a **kisgimnáziumok bevezetésének hosszú távú** – felsőoktatási és munka-erőpiaci – **hatásait vizsgáló tanulmány megállapította, hogy átlagosan nem volt pozitív hatása az intézkedésnek**, össztársadalmi hasznai nem mutathatók ki. Ezt okozhatja az, hogy a szelekció kisgimnáziumi tanulóira gyakorolt pozitív hatásai ugyanakkorák, mint amekkora negatív hatással bír az általános iskolában maradt diákokra ([Gurzó – Horn 2015](#)).

Az iskolai szelekció kapcsán felmerülő **további kérdés, hogy a diákok különböző iskolatípusokba, akadémiai jellegű képzést, illetve szakképzést nyújtó intézményekbe terelése milyen hatásokkal bír.** Az eddigi kutatások arra utalnak, hogy azokban az országokban, ahol a **szakképzés hangsúlyos** és az általános készségek helyett a szakmaspecifikus készségekre helyezik a hangsúlyt, **rövid távon pozitív hatások jelentkeznek.** Így például alacsonyabb a fiatalkori munkanélküliség, a szakképzésben végzettek számára egyszerűbb az iskola és a munka világa közti átmenet, rövidebb idő alatt találnak munkát. **Ugyanakkor** a foglalkoztatási és kereseti előnyük idővel eltűnik. Mindez arra enged következtetni, hogy **a szakképzésben szereshető készségek gyorsabban veszítenek értékükből, kevésbé segítik elő az alkalmazkodást a munkaerő-piaci változásokhoz,** valamint a szakmák közötti vagy a felfelé irányuló mobilitást ([Ozer – Perc 2020](#)).

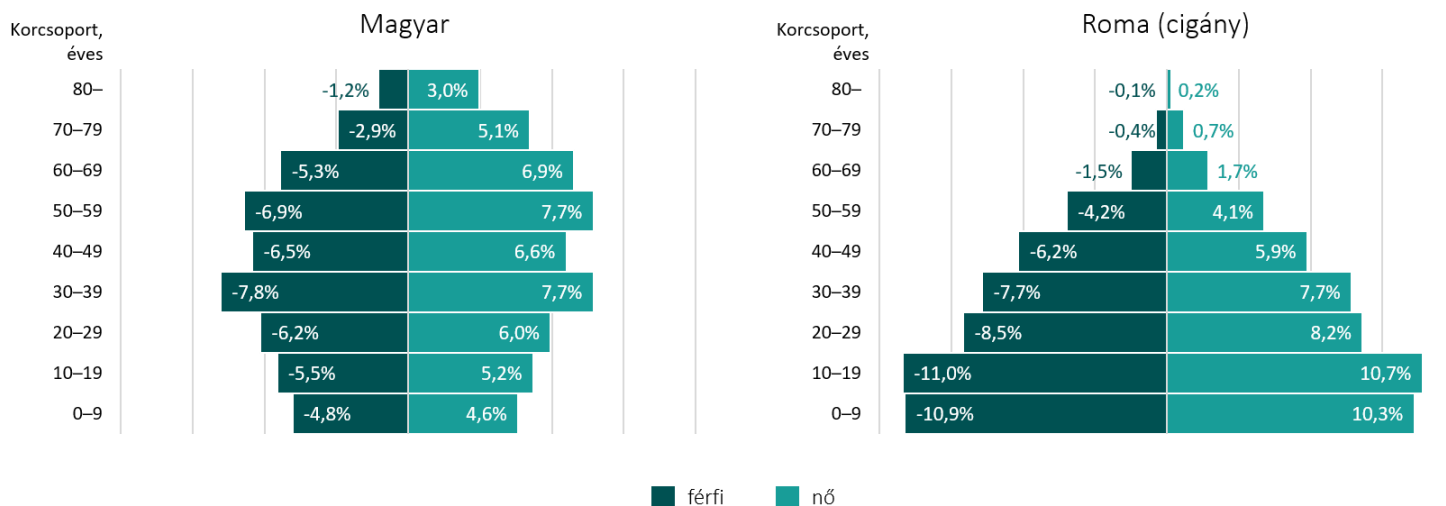
ROMA TANULÓK DISZKRIMINÁCIÓJA

A roma közösségek – melyeket nem tekinthetünk homogén csoportnak – **alkotják Európa legnagyobb etnikai kisebbségét.** Az EU-tagállamok között népességen belüli becsült arányuk Bulgáriában a legmagasabb, 9,94%, Magyarországon 7,49%, míg számos tagállamban nem haladja meg az egy százalékot ([Európa Tanács 2012](#)). **A roma gyerekek lélekszámáról, arányáról nincsenek nemzetközi összehasonlító adatok.** Magyarországon a 2011-es népszámlálás szerint a magukat romának, cigánynak valló 20 év alattiak száma 135 601 fő volt ([KSH 2014](#)).

Európa-szerte megoldandó szakpolitikai kérdés, hogy a roma diákok inkluzív, minőségi oktatásban részesülhessenek. Ezt az emberi jogi érvelés mellett sok szervezet azzal is alátámasztja, hogy az előregedő társadalmakban a roma fiatalok egyre jelentősebb arányt képviselnek a munkaerőn belül, így a munkaerő-piaci részvételüket lehetővé tevő oktatás kulcskérdés ([Rutigliano 2020](#)).

Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége ([FRA](#)) 2016-ban kilenc tagállamban mérte fel a roma tanulók helyzetét ([EU-MIDIS-II](#)). Eszerint **a tanköteles korú roma diákok oktatási részvétele Magyarországon komparatív magas volt, 98%.** A részvételi arány Spanyolországban volt a legmagasabb (99%) és Görögor-

MAGUKAT MAGYAR, ILLETVE ROMA (CIGÁNY) NEMZETISÉGŰNEK VALLÓK KORFÁJA, 2011

Forrás: [Infoszolg/KSH \(2014\)](#)

szágban a legalacsonyabb (69%), ugyanakkor fontos figyelembe venni, hogy a tankötelezettségi korhatár eltér a vizsgált tagállamokban. A kutatás arra is rávilágít, hogy **a magyar roma tanulók 61 százaléka szegregált iskolában tanult**, vagyis olyan intézményben, ahol a diákok mindegyike, vagy többségük roma. Ez az arány Szlovákiában volt a legmagasabb (62%), illetve Bulgáriában hasonló (60%) ([FRA 2018](#)).

Magyarországon az **oktatási szegregáció hátterében egyrészt a roma lakosság lakóhelyi koncentrációja**, másrészt a szakirodalomban „[white flight](#)”-nak nevezett jelenség áll, vagyis, hogy **a magasabb státuszú tanulók** – a szabad iskolaválasztás lehetőségét kihasználva – **jobb iskolákba áramlanak**. Ez utóbbi összefügghet a szülők romákkal szembeni direkt előítéletességével, illetve azzal, hogy a magas roma tanulói arányt a rossz minőségű oktatással asszociálják. A magasabb státuszúak elkülönülését elősegíti az iskolahálózat szétaprózottsága is, ami miatt Magyarországon **az iskolák közötti szegregáció erősebb, mint az iskolán belüli** ([Radó 2018](#)).

Fejes és Szűcs ([2018](#)) több **szakpolitikai ajánlást** is megfogalmaztak a szegregáció csökkentése érdekében. Javasolják **a tanulók egyenletes elosztását támogató intézkedések megvalósítását**, mely többiskolás településeken a **szegregálódó iskolák nyitását**, vagy a **szegregált iskolák zárását** jelenti. Az előbbi során infrastrukturális, pedagógiai fejlesztésekkel kell vonzóvá tenni az iskolát a nem roma tanulók számára, ún. mágnesiskolává alakítva azt. A zárás történhet az iskolák bezárásával, összevonásával, az iskolakörzetek át rajzolásával. **Az egyiskolás kistélepülések**

esetében az intézményrendszer racionalizálása, a szegregált kistélepülési iskolák bezárása jelenthet megoldást, amely iskolabusz-hálózat létrehozását teszi szükségessé. A szerzők hangsúlyozzák, hogy **azokban az esetekben, ahol településszerkezeti adottságok miatt nem lehetséges a szegregált iskolák megszüntetése, meg kell teremteni a magas szintű minőségi oktatás feltételeit**. Kertesi és Kézdi ([2014](#)) eredményei pedig arra hívják fel a figyelmet, hogy a helyi szintű oktatáspolitikai is csökkentheti a szegregációt.

Emellett szükséges a **pedagógiai kultúraváltás** is. A szakirodalomban jól dokumentált, hogy a roma diákok tanulmányi eredményességét – amellet, hogy otthon kevésbé jutnak hozzá a készségeik fejlődését szolgáló erőforrásokhoz – alacsonyabb színvonalú iskolai oktatási környezetük határozza meg. Ennek ellenére számos pedagógus tévesen kulturális okokra vezeti vissza a jelenséget ([Fejes et al. 2020](#)). Fejes és Szűcs ([2018](#)) javasolja **integrált oktatást folytató intézmények bevonását a pedagógusjelölteket felkészítő gyakorló iskolák közé**, illetve azt, hogy a jelenlegi gyakorlóiskolák fokozatosan váljanak integráló iskolává. Továbbá szorgalmazzák a tanárképzésben a gyakorlati képzés bővítését, tanodákban, mentorprogramokban való részvétellel. Felhívják a figyelmet, hogy a deszegregációs folyamatok során **külön figyelmet kell fordítani a roma tanulók identitásának erősítésére**, valamint a többségtől eltérő etnikai háttérből fakadó problémák kezelésére.

Források:

- Equity in school education in Europe: Structures, policies and student performance – [Eurydice report](#), Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2020.
- Fejes, J.B. – Szűcs, N. (szerk.): Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról. – [Motiváció Oktatási Egyesület](#), Szeged, 2018.
- Rutigliano, A.: Inclusion of Roma students in Europe: A literature review and examples of policy initiatives – [OECD Education Working Papers](#), No. 228, OECD Publishing, Paris, 2020.

Készítette: Holle Alexandra
Képviselői Információs Szolgálat
E-mail: infoszolg@parlament.hu

infoszolg

Internet: www.parlament.hu/infoszolg
Intranet: intra.parlament.hu/infoszolg/
Tel.: (1) 441-6486